

Naslov originala:
YO, EL SUPREMO
Augusto Roa Bastos

Copyright © Augusto Roa Bastos and Heirs of Augusto Roa
Bastos, 1974.
Copyright © srpskog izdanja Kontrast izdavaštvo, 2024.

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:
Ivan Isailović

Izvršna urednica:
Tamara Sokić

Prevod:
Jasna Bunjevac Sotelo

Lektura:
Ivan Isailović

Dizajn korica:
Jakov Jakovljević

Prelom:
Ivan Isailović

Štampa:
F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:
1000

Izdavač:
Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs

AUGUSTO ROA BASTOS

JA, VRHOVNI

Prevela sa španskog
Jasna Bunjevac Sotelo

KONTRAST

Beograd, 2024.

Ja, Vrhovni Diktator Republike,

Naređujem da mi se, kada bude nastupila moja smrt, glava odrubi, nabije na koplje i tri dana drži izložena na Trgu Republike, gde će se, uz radosno razleganje zvana, sjatiti narod.

Svi moji civilni i vojni službenici ima da budu smaknuti vešanjem. Tela da im budu pokopana po ledinama van zidina, bez krsta i bez pomena.

A pošto istekne rečeni rok, naređujem da se moji posmrtni ostaci spale a pepeo baci u reku...

Gde je ovo nađeno? Bilo je pribodeno na dverima katedrale, Ekselencijo. Grenadirska patrola je to otkrila u zoru, skinula i donela u komandu. Srećom, niko nije stigao da pročita. Nisam te to pitao, niti je to uostalom važno. U pravu ste, Vaše Gospodstvo, mastilo sa paskvila prokisne brže od mleka. List nije iz portenjske¹ *Gazete*, niti je stranica istrgnuta iz knjige, gospodine moj. Kakvih li to knjiga ovde može biti osim mojih! Aristokrati iz svih dvadeset kuća odavno su svoje pretvorili u karte za igranje. Izvršiti premetačinu u kućama izdajnika. Pročešljati tamnice, pronjuškati po samicama. Krivac bi mogao da se krije među onim dugonoktim očerupanim pacovima. Deder, pritegni te verolomnike. A naročito promuštraj Penju i Molasa. Donesi mi pisma u kojima mi Molas iskazuje počast za vreme Prvog konzulata, zatim u vreme Prve diktature. Hoću ponovo da pročitam govor koji je održao u Skupštini 1814. godine u kome ono traži da me izaberu za Diktatora. Rukopis mu je veoma različit u nacrtu govora, u uputstvima za poslanike, u prijavi kojom će mnogo godina docnije optužiti jednog od braće za krađu stoke sa estansije² u Altosu. Mogu da ponovim sve što piše u tim pisanijama, Ekselencijo. Nisam od tebe tražio da mi deklamuješ hiljade dosijea, presuda i zapovesti

¹ Buenosajreska (*prim. ur.*)

² Estancia (šp.) – u Južnoj Americi, stočna farma. (*prim. prev.*)

iz arhive. Jednostavno sam zatražio da mi doneseš predmet Marijana Antonija Molasa. Donesi i pamflete Manuela Pedra de Penje. Podle prznice! Hvališu se da su bili reč Nezavisnosti. A nikada je nisu shvatili. I u sužnjarama misle da su gospodari svojih reči. A jedino znaju da cmizdre. I nikako da umuknu. Stalno iznalaze nove načine da izliju svoj prokleti jed. Rasturaju pamflete, paskvile, letke, karikature. Nema spletke u kojoj mi ga ne zabibere. Što se mene tiče, svoju hartiju mogu praviti i od osveštanih krpica. Ispisivati je, štampati osveštanim slovima na osveštanoj štamparskoj mašini. Štampane svoje paskvile i na Sinajskoj Gori, ako vam je baš stalo, klozetski mrčipapirovići!

Hm. Ah. Pogrebne govorancije, pamfleti koji me osuđuju na lomaču. Pih. Drznuli su se da izruguju i moje vrhovne ukaze. Oponašaju mi rukopis i način izražavanja, nastojeći da se tim putem infiltriraju; da iz svojih brloga dospeju do mene. Da mi usta zapuše rečju kojom sam ih zgromio. Da zatru i moju reč i moj lik. Stari marifetluk plemenskih vračeva. Pojačaj prismotru nad onima koji se zanose da će, kada umrem, moći da me naslede. Gde je dosije nepotpisanih pamfleta? Tu je, Ekselencijo, pod rukom vam je.

Sasvim je moguće da su one dve protuve, pusto-pisci Molas i Penja, izdiktirale tu pizdariju. Izrugivanje podseća na tu dvojicu bezočnih buenosajreskih klevetnika. Ako su to oni, moliće me Molas, peniće se Penja. Neko od njihovih poganih pristaša mogao je tu sprdačinu napamet naučiti. Drugi je opet ispisati. Treći odlazi i sa četiri pribadače pribada tu gnusobu na dveri katedrale. Pa i sami grenadiri su najgori verolomnici. Vaše Gospodstvo je hiljadu puta u pravu. U poređenju s onim što Vaša Ekselencija kaže, čak i istina liči na laž. Nisam tražio da mi se ulizuješ, Patinjo. Naređujem ti da tražiš i da otkriješ ko je napisao paskvilu. Zakon je bezdana rupa, moraš biti kadar da nađeš dlaku u njoj. Pretresi dušu Penji i Molasu. Gospodine, nisu mogli oni. Već godinama čame u najcrnijim kazamatima. Pa šta onda? Nakon što je

uhvaćen poslednji Molasov Vapaj, Ekselenciju, naredio sam da se zazidaju okna na stropu, pukotine na vratima, rupe u zidovima i tavanicama. Znaš da zatvorenici stalno dresiraju miševе za svoja tajna domundavanja. Čak i za dobavljanje hrane. Seti se samo da su Santafežani mesecima tako krali obroke mojim gavranovima. Naredio sam takođe da se zatisnu sve rupice i mravlji prolazi, procepine zrikavaca, naprsline oko podrumskih prozora. Najmrkliji mrak, nemogući mrak, Gospodine. Nemaju čime da pišu. Zaboravljaš pamćenje, ti, pamtljivi zvrndove. Može biti da nemaju ni krnjatka olovke, ni parčeta ugarka. Može biti da nemaju svetla ni vazduha. Ali imaju pamćenje. Pamćenje ravno tvome. Pamćenje arhivskog moljca, trista miliona godina starije od homo sapiensa. Pamćenje ribe, žabe, papige koja kljun vazda briše na istu stranu. Što opet ne znači da su oštroumni. Baš naprotiv. Za oparenu mačku koja beži i od hladne vode možeš li tvrditi da dobro pamti? Ne, nego da je samo isprepadana. Opekline joj se urezala u pamćenje. Pamćenje se ne seća straha. Ono samo se pretvorilo u strah.

Da li ti uopšte znaš šta je pamćenje? Stomak duše, kako neko greškom reče. Premda ni u nadevanju imena stvarima niko nije prvi. Ima samo beskonačno mnogo onih koji ponavljaju rečeno. Izmišljaju se jedino nove greške. Pamćenje pojedinca ničemu ne služi.

Stomak duše. Kakva tananost! Zar da imaju dušu ovi bezdušni klevetnici? Četvorodelni stomaci četvoronožaca. Preživarski stomaci. Upravo se tu vari podmuklost ovih večitih i nepopravljivih nitkova. Baš tu oni zapržavaju svoje čorbe od gadarija. Kakvo li je samo pamćenje potrebno da bi zgotovili sve te masne lagarije, s jednim ciljem – da me opanjkaju i ocrne Vladu? Žvak-žvak pamćenje. Pamćenje gutam-probavljam. Ponavljačko. Razdešavačko. Sramotničko. Proricali su da će ovu zemlju pretvoriti u novu Atinu. Areopag nauka, književnosti, umetnosti ovog Kontinenta. Pod okriljem takvih laža i paralaza težili su, u stvari, da Paragvaj

prodaju onom ko da više. Zamalo da su u tome uspeli, areopagiti.³ Postepeno sam ih uklonio. Rušio sam jednog po jednog. Nabio sam ih tamo gde im je mesto. Ovamo, areopazi! U ćuzu, kukavice!

Optuženog Manuela Pedra de Penju, tu kukavnu gnjidu, najbrbljivijeg papagaja u patricijatu, lišio sam grba. Skinuo ga s njegove heraldičke vešalice. Bacio ga u tamnicu. Tu je naučio da bez greške deklamuje od A do Ž svih sto hiljada reči iz rečnika Kraljevske akademije. On tako vežba pamćenje na groblju reči. Da mu ne zarđaju gleđ i metali u rasponu njegovog blebetanja. Doktor Marijano Antonio Molas, advokat Molas ili ako baš hoćete kopist Molas, deklamuje bez odmora, čak i u snu, odlomke iz spisa u kome se govori o onom što on naziva Bivšom Provincijom Paragvaj. Za ove poslednje žive areopagite, Otadžbina je i dalje bivša provincija. Ne spominju, valjda iz poštovanja prema svojim kolonizovanim jezicima, Silnu Indijsku Provinciju, na kraju krajeva baku, majku, tetku, siromašnu rođaku vicekraljevstva Rio de la Plata⁴, koje se na njen račun obogatilo.

Svoje preživarsko pamćenje ovde upotrebljavaju i zloupotrebljavaju ne samo domaći patriciji i areopagiti, nego i strani torbari koji su ovu zemlju poharali i u stomak svojih duša strpali sećanje na svoje lopovluke. Eno onaj Francuz Pedro Martel. Nakon dvadeset godina robije, i još toliko ludila, on se i dalje ne odvaja od svog kovčega sa zlatnim unčama. Svake noći krišom vadi kovčeg iz rupe koju je iskopao noktima ispod svoje amake⁵; odbrojava, jedan po jedan, blistave dukate; zagriža ih bezubim desnim; ponovo ih stavlja u svoj sef i zatrpava rupu. Svaljuje se u amaku i sav

³ Areopagit – član areopaga, vrhovnog suda u drevnoj Atini. (*prim. prev.*)

⁴ Paragvaj su otkrili Španci 1524. i osnovali Asunsion 1536. godine. Pošto su glad i kuga opustošili Buenos Ajres 1541. godine, Asunsion je postao glavni centar konkiste i kulturno sedište oblasti Rio de la Plata. Godine 1556. jezuiti su u Paragvaju uspeli da stvore snažnu, gotovo samostalnu teokratsku državu koja je nestala tek kada su oni proterani iz španskih zemalja, 1767. godine. Tada je Paragvaj pripojen Vicekraljevstvu Rio de la Plata, čiji je centar bio Buenos Ajres. (*prim. prev.*)

⁵ *Hamaca* – haičanski naziv za mrežastu ležaljku, veoma rasprostranjenu u tropskim zemljama. (*prim. prev.*)

sretan spava na svom umišljenom blagu. Ko bi mogao biti bezbedniji od njega? Isto tako, u podrumima je godinama živeo još jedan Francuz, Šari Andre-Legar, bivši zatočenik Bastilje, preživljujući uspomene u mojoj republikanskoj bastilji. Pa može li se onda kojim slučajem reći da ovi oposumi⁶ znaju šta je to pamćenje? Ne znaš ni ti, a ni oni. Oni koji to znaju nemaju pamćenje. Ljudi sa dobrim pamćenjem uvek su pelcovani maloumnici. Uz to i izopačeni prevaranti. Ili nešto još gore. Služe se pamćenjem na tuđu štetu, a ne umeju da se njime koriste ni za svoje dobro. Oni se ne mogu porediti sa oparenom mačkom. Pamćenje papagaja, krave, magarca. A ne pamćenje-razbor koje je gospodar krepke uobrazilje sposobne da sama od sebe proizvede događaje. Ono što se desilo neprestano se menja. Čovek koji ima dobro pamćenje ne seća se ničega pošto ništa i ne zaboravlja.

Mojoj tobožnjoj sestri Petroni Regalada krpeljima se zarazila krava koju je, uz moje dopuštenje, držala u dvorištu svoje kuće. Naredio sam joj da je leči onako kako se suzbija ova i ostale napasti na našim imanjima: žrtvujući goveče. Imam samo tu jednu kravu, Gospodine, a ni ona nije moja nego od moje male škole katehizma. Daje tačno po čašu mleka za svih dvadeset mališana koji dolaze na veronauku. Ostaćete, gospođo, bez krave a vaši učenici neće moći da piju ni mleko Svetoga Duha koje za njih izmuzate dok mu pravite sveće. Ostaćete bez krave, bez katekumena, bez kateheze. Krpelj neće pojesti samo kravu. Vas će pojesti. Preplaviće grad, kome je dosta protuva i pasa bez gazde. Zar vi ne čujete kako sa svih strana zavijaju besomučni urlici? Žrtvujte kravu, gospođo.

Videh joj u očima da to neće učiniti. Naredih jednom vojniku da bolesnu životinju iskasapi bajonetom i da je zakopa. Bivša udovica Lariosa Galvana, moja tobožnja sestra, dođe da uloži žalbu. Pomućenog uma, stara je tvrdila da krava, premda mrtva, i dalje

⁶ Didelfo – zool. vrsta sisara torbara, oposum (*Didelphys virginiana*). (*prim. prev.*)

potmulo muče pod zemljom. Naredih švajcarskim došljacima da izvrše autopsiju životinje. U utrobi joj nađoše kamen-bezoar veličine grejpfruta. Stara sada misli da kosmati kamenac služi protiv svih otrova. Leči bolesti, Gospodine. Posebno pegavac. Odgoneta snove. Proriče smrt, oduševljava se bakuta. Čak tvrdi da je čula kako kamen mrmori neke jedva čujne glasove. O ludilo, naopako pamćenje što zaboravljaš svoj put dok ga prevaljuješ. Niko, sa iole pameti, ne može da tvrdi takve nesuvislosti.

Uz oprostjenje Vaše Ekselencije, slobodan sam reći da sam te glasove čuo. Isto kao i grenadir koji je dokusurio kravu. Ama hajde, Patinjo, nemoj i ti da bulazniš! Izvinite, Gospodine, s vašim dopuštanjem moram vam reći da sam ja čuo te reči-mukanje. Podsećaju na govor ljudi. Vrlo daleki glasovi, nekako promukli, drhtavo izgovaraju reči. Ostaci nekakvog nepoznatog jezika koji ne može posve da izumre, Ekselencijo. Ti si odveć glup da bi poludeo, sekretare. Ljudsko ludilo zna da bude lukavo. Kameleon razuma. Kad poveruješ da je izlečeno, to je zato što se pogoršalo. Samo se preobrazilo u drugo, tananije ludilo. Zato ti, kao i stara Petrona Regalada, čuješ u tamo nekakvoj strvini te glasove koji ne postoje. Šta ti pada na pamet? Kakvog se jezika može sećati taj nečisti grumen okamenjen u kravljem stomaku? S vašim dopuštanjem, on nešto kazuje, Vaša Milosti. Možda i na latinskom ili na kakvom drugom nepoznatom jeziku. Ne misli li Vaša Milost da bi mogao postojati takav sluh kome bi izgledalo da ljudi i životinje govore istim jezikom? Poslednji put kad mi je gospođa Petrona Regalada dopustila da slušam njen kamen, čuo sam ga kako mrmori nešto kao... *kralj sveta*... Naravno, lopužo, to sam morao i da pretpostavim! Taj kamen koji je smutio udovicu samo je još jedna monarhistička mučka. Samo je to nedostajalo! Da šeprtlje, pored paskvila po katedrali, počnu stavljati kužno kamenje kravama u drob.

Rđavi običaji zamagljuju obične pojave ništa manje ako ne i više od varljivog pamćenja. Stvaraju neku drugu prirodu, baš kao što je priroda prva navika. Mani, Patinjo, taj kamen-bezoar.

Okani se te koještarije o čulu koje bi moglo da razume sve jezike kao maternji. Suludosti!

Onoj koju smatraju mojom polusestrom zabranio sam da se bavi vradžbinama na koje nasedaju naivne neznalice kao što je ona. Dovoljno štete nanosi time što dečaciće koji pohađaju njenu malu školu kinji krpeljom katehizma. Puštam je, ipak, da to radi. Bezazlena manija. Reformisani Otadžbinski katehizam i građanska svest iskoreniće kod te dece katehističnu cistu čim odrastu.

Taj prokleti bezoar nije sprečio da na kravu kidišu krpelji, rekao sam joj kad je došla da se žali. Vas, gospođo, nije izlečio od vaše zaludenosti. Nije mogao da ukloni otrov bezumlja kod biskupa Panesa. Još manje da meni ublaži kostobolju kad ste ono ovamo dolazili da mi njime, tri dana zaredom, trljate naduvenu nogu. Ako kamen služi samo da badava ponavlja reči iz nekog onosvetskog sveta na protivprirodnom jeziku koji jedino sumasišli i čaknuti misle da čuju, neka se nosi do sto đavola!

I vi imate svoj kamen, odvratila ona pokazujući mi na aerolit. Ne služi mi za gatarije kao vama vaš, gospođo Petrona Regalada. Na kraju će vam pomutiti mozak, kao vašoj braći i sestrama. Zna-te da je oko vaših bližnjih uvek kružila avet maloumnosti. Neka vrsta porodičnog nasleđa. Pokopajte svoj kamen-bezoar. Pokopajte ga u svom dvorištu. Stavite ga ispod krsta-miljokaza. Bacite ga u reku. Ratosiljajte se te gluposti. Nemojte me ljutiti kao onda kad sam saznao da se deset godina od rastave i dalje, kriomice, vidate sa bivšim mužem Lariosom Galvanom. Šta hoćete od tog lakrdijaša? Kanio je da vas ismeje. Prethodno se narugao Prvoj vladinoj hunti. Kasnije Vrhovnoj vladi. Šta vi pod stare dane hoćete sa tim preispoljnim podlacom? Decu siročiće? Čedoblutke bezoare? Ama, šta? De, pokopajte vaš kamen-bezoar, kao što sam ja u tamnicu pokopao vašeg bivšeg muža. Pravite na miru vaše sveće i prođite se budalaština.

Pogled joj se izmeni. Svojevrсно lukavstvo maloumnosti koje glumi da sve dobro razume. Stade da gleda u sebe, nastojeći da

pobegne od mene u izopačenu ćutljivost porodice Fransa⁷. Ah, prokletnici!

Vidite, gospođo Petrona Regalada, u poslednje vreme savijate mi cigare deblje nego obično. Moram da ih odmotavam. Da odvadim nešto duvana. Inače se ne mogu pušiti. Pravite ih debele kao prst. Savijajte ih samo od jednog lista orošenog, sasvim suvog duvana. Onoga što manje nadražuje pluća. Odgovorite! Nemojte ćutati. Zar se ja obraćam zidu? Osim razuma, zar ste izgubili i moć govora? Pogledajte me! Vidite. Govorite. Okrenula je glavu. Gleda me sa izrazom nekih ptica koje nemaju drugo lice. Njeno lice je veoma slično mome. Stiće se utisak kao da se uči gledanju, posmatrajući po prvi put neznanca prema kome još ne zna šta oseća: poštovanje, prezir ili ravnodušnost. Vidim sebe u njoj. Ogledalo-osoba, u staroj Fransi Veljo ogleđa se moja prilika, odevena kao žensko. Bez krvnog srodstva. Kakve veze imam ja sa njima? Zaveru slučajnosti.

Ima mnogo ljudi. A lica još više, jer ih svaki ćovek ima po nekoliko. Neki ljudi nose godinama isto lice. Jednostavni, skromni, štedljivi: šta rade sa ostalima? Ćuvaju ih. Nosiće ih njihova deca. Ponekad se desi da ih koriste i njihovi psi. A što da ne? Lice kao lice. Sultanovo je u poslednje vreme veoma lićilo na moje, pogotovo onih dana pre nego što je uginuo. Pseće lice je lićilo na moje baš kao i lice ove žene koja stoji pređa mnom, i gleda me smejući mi se u brk. Ona više neće imati dece. Ja više neću držati pse. U ovom trenutku naša lica se podudaraju. Moje je barem poslednje. U koporanu i sa trorogim šeširom, stara Fransa Veljo bila bi moja verna kopija. Trebalo bi nekako iskoristiti ovu slučajnu sličnost... (*ostatak rećenice nagoreo, nećitak*). Prića, da se iskidaš od smeha!

Ovde pamćenje ne pomaže. Videti znaći zaboraviti. Eto tu je ta žena, nepomićna, ogledam se u njoj. Ne-lice, celo celcato oboreno pređa se. Hoće li nešto? Neće ništa. Neće ni najbezvredniju stvar na ovome svetu, hoće samo ne-htenja. No i ne-htenje se ispunjava ako su ne-hotnici tvrdoglavi.

⁷ Portugalska verzija prezimena *Francia* (*prim. prev.*)

Je li vam jasno kakve cigare da mi pravite ubuduće? Žena se silovito otrže od sebe. Lice joj osta u šakama. Ne zna šta će s njim. Debele kao ovaj prst, a! Od samo jednog lista duvana. Orošenog. Suvog. Takve se najbolje pučkaju, sve dok žar ne stigne blizu usta. Topli dah odlazi s dimom. Da li ste me shvatili, gospođo Petrona Regalada? Podrhtavaju joj nabrane usne. Znam na šta misli, smrtno povređena uspomnama.

Zaborav.

Nije se rastala od svog kamena-bezoara. Sakrila ga je u nišu Gospoda Strpljenja. Moćniji od obličja okrvavljenog

Boga. Amajlija. Trem. Odmorište. Poslednji stepenik. Najteži. Drži ga na pouzdanom mestu. Mestu gde više nije potrebna nikakva pomoć. Opsesija se zasniva na tome. Cela celcijata vera oslanja se na samu sebe. A i šta je vera do verovanje u nimalo verodostojne stvari. Zurenje u ogledalo u potpunom mraku.

Kamen-preživlar ima sopstvenu sveću. Jednom će imati i svoju nišu. A vremenom, možda i svetište.

U odnosu na kamen-bezoar moje tobožnje sestre, meteor ipak ima (hoće li ikad prestati da ima?) ukus neverovatnog. A šta ako svet nije ništa drugo do neka vrsta bezoara? Izmetina, kosmata, okamenjena u crevu vasiona?

Moje je mišljenje... (*nagoreo rub lista*)... Kada je po sredi nešto toliko sporno, nijedno mišljenje nije dobro...

Nego, nije to ono što sam hteo da kažem. Oblaci se gomilaju nad mojom glavom. Zemlja odasvud. Dugokljuna sam ptica, a ne mogu da povadim zrnavlje iz ćupa. Sen sam, a ne mogu da isteram seni iz rupčaga. Poput skitnice još lutam uokolo kao one olujne noći koja me je gurnula u nepovrat. Mislio sam da o pustinji ponešto znam. O psima pak malo više. O ljudima, sve. A sve ostalo – žeđ, hladnoća, izdaje, boleštine – sve sam iskusio. I vazda sam znao šta mi valja raditi kada treba nešto preduzeti. Koliko se sećam, ovo je najgore iskušenje. Ako himera, njišući se

u praznini, može da guta zadnje namere, kako je govorio prijaško Rable, onda sam ja progutan. Himera je zaposela moju ličnost. Težim da postanem „himerično”. Slavna šala koja će nositi moje ime. Potraži reč „himera” u rečniku, Patinjo. *Pogrešna predstava, bulažnjenje, iskrivljena uobrazilja*, eto šta piše, Ekselencijo. Baš se u to pretvaram, u stvarnosti i na papiru. Takođe piše, Gospodine: *Čudovište iz bajke sa glavom lava, trupom koze i repom aždaje*. Kažu da sam to bio. Rečnik, Ekselencijo, dalje dodaje: *Naziv za jednu ribu i jednog leptira. Raspra. Svađa*. Bio sam sve to, i ništa od svega toga. Rečnik je kosturnica ispraznih reči. Uostalom, pri-pitaj Penju za to.

Oblici se rasplinjuju, a reči ostaju, da bi označile nemogućno. Nijedna priča ne može se ispričati. Nijedna priča vredna pomena. Pravi jezik još nije nastao. Životinje se međusobno sporazumevaju, bez reči, bolje od nas razmetljivaca koji se gordimo što smo izumeli reči koristeći himerično kao osnovnu građu. Bez ikakve zasnovanosti. Bez imalo veze sa životom. Znaš li ti, Patinjo, šta je život, šta je smrt? Ne, ne znaš. To niko ne zna. Nikad se nije saznalo da li je život to što se živi ili ono što se umire. Nikad se neće ni saznati. Osim toga, bilo bi to i beskorisno saznati, ako se složimo da je nemogućno takođe beskorisno. U našem jeziku moralo bi da bude reči koje imaju glas. Slobodan prostor. Sopstveno pamćenje. Reči koje bi opstajale same, koje bi sobom nosile mesto. Mesto. Svoje mesto. Sopstvenu građu. Prostor u kome bi se ta reč dešavala jednako kao i događaj. Kao u govoru nekih životinja, ptica i drevnih insekata. No, da li postoji ono čega nema?

U razdanje one olujne noći, pri samrtničkoj svetlosti praskozorja, u susret mi iziđe životinja nalik na jelena. S rogom nasred čela. Zelene dlake. Glasa u kome se zvuk trube mešao sa uzdahom. Reče mi: vreme je da se Vaše Gospodstvo vrati na zemlju. Štapom je udarih po njuški i produžih. Zastadoh pred dućanom „Nema šta nema” našeg špijuna Orega; taman je otvarao radnju pri svetlosti lojanice. Ni on me nije prepoznao u blatnjavom prosjaku koji uđe u njegovu radnju baš kad stadoše da pevaju petli.

Zaiskah čašu kanje.⁸ Bestraga, družkane, rano ste nešto ožedneli posle noćasnijeg potopa! Hitnuh na šank izlisanu makukinu⁹ koja odskoči na pod. Dok se bakalin saginjao, iziđoh. Izgubih se u tmuni.

Ekselencijo, dojurio je glasnik i doneo izveštaj od zapovednika Vilja Franke:

Ponizno molim da mi se dopusti da ukratko saopštim kako smo postupili vršeći pogrebne obrede za našeg Vrhovnog Gospodara. Uveče, uoči glavnog obreda, svečano smo osvetlili trg i sve kuće naše Vilje.

Dne 18. župnik je služio svečanu pevnu misu za zdravlje, mudrost i sreću lica koja su ušla u novu kvarnu privremenu i jedinstvenu Vladu. Čim je završeno bogoslužjenje, obnarodovan je Ukaz i, uz ushićeno klicanje, prihvaćen. Ja sam, kao zapovednik ove Vilje, položio zakletvu. Uz zvonjavu je otpevano svečano *Te Demus* i ispaljena je plotunska paljba iz tri oruđa.

Grad je bio svečano osvetljen cele noći.

Dne 19. održano je opelo. Podignuta je trodelna, ogledalima obložena mogila. Ispred nje postavljen je sto i zastrt belim oltarnicima, koje je župnik uzajmio za tu priliku. Na jastučetu od crnog satena bili su ukršteni žezlo i mač, znamenja Vrhovne vlasti. Mogilu su osvetljavale 84 sveće, za svaku godinu života Vrhovnog Diktatora po jedna. Mnogi, da ne kažemo svi, zapaziše njegovu prikazu u odblescima koji su se beskonačno množili poput njegove bezmerne očinske zaštite.

Dne 20. pevalo se svečano bdenije, a župnik je na misi izgovorio pogrebnu molitvu na temu: Preuzvišeni Vrhovni Diktator ispunjavao je ne samo obaveze Odanog Građanina, nego i obaveze Odanog Oca i Suverena Republike. Međutim, molitva je ostala nedovršena jer okupljeno mnoštvo i župnik nisu mogli da zadrže

⁸ *Cana* (šp.) – rakija od šećerne trske. (*prim. prev.*)

⁹ *Macuquina* (šp.) – sitan, zlatni ili srebrni novac koji je bio u opticaju do sredine XIX veka. (*prim. prev.*)

plač koji se, u početku tih, pretvorio u bezumnu kuknjavu. Propovednik je sišao sa predikaonice obliven suzama.

Svuda unaokolo razlegali su se jauci, jecaji, srceparajuće ridanje. Uz bolne krike mnogi su čupali kose. Silni izlivi paragvajskih duša. I znatan broj Indijanaca, njih oko dvadeset hiljada, sa obeju obala, sjatio se pred hramom i izmešao se sa ojađenim narodom. Nastao je neopisiv metež.

Naša ograničena ovlašćenja nisu nam dopuštala da odamo poštu uspomeni na pokojnog Diktatora. S jedne strane, zato što nas je obuzelo očajanje. S druge, pak, osetili smo kako nas ispunjava uteha; likujemo i kličemo kada se na našim saborima pričini ili pojavi duh Vrhovnog Gospodara.

Dovde je moje drhtavo pero pisalo na dan 20, oko šest po podne. Nego jutros, veoma rano, počese da se pronose glasine da je Vrhovni i dalje živ; što znači da nije umro i da, prema tome, još ne postoji privremena kvarna Vlada.

Je li moguće da je ovo strašno ganuće iz temelja uzdrimalo smisao za izvesno i neizvesno?

Molimo Vaše Gospodstvo da nas izbavi iz ove užasne nedoumice od koje nam zastaje dah.

Odgovori zapovedniku Vilja Franke da još nisam umro, ako biti mrtav znači ležati pod nadgrobnom pločom na kojoj će neki preispoljni probisvet ispisati epitaf u stilu: Ovde (u sećanju i na vek i vekov) počiva Vrhovni Diktator, budni branič Otadžbine... i tako dalje i tako dalje.

Moj nestanak biće nadgrobna ploča ovom jadnom narodu, koji će i dalje hroptati pod njom iako nije umro, zato što nije mogao ni da se rodi. A kada se to dogodi – jer ni ja nisam večan – lično ću narediti da ti se vest saopšti, moj cenjeni Antonio Eskobare.

Kojeg datuma je dopis? Od 21. oktobra 1840, Ekselencijo. Utuvi, Patinjo: evo Paragvajca koji ide ispred događaja. Protura dopis kroz ključaonicu nekog meseca koji još nije stigao. Preskače darmare vremena. Dobro je kad se nađe vremena za sve. Za nešto što se uopšte ne zaustavlja. Koja to rečna voda može ostariti? Da

li je moguće da ljudi kao Antonio Eskobar savršeno znaju čak i ono što se još nije ni desilo? Da. Moguće je. Nema ničeg što se već nije dešavalo. Oni sumnjaju, ali su samouvereni. Svojim prostim razborom slute da je zakon simboličan. Ne uzimaju sve doslovno kao oni što govore zamršenim jezikom.

Ja ne tvrdim: ova generacija neće nestati dok se sve ovo ne uradi. Ja tvrdim: posle ove generacije doći će sledeća. Ako ne budem Ja, biće On, a on je vanvremenit.

A što se tiče Eskobarovog dopisa, prenesi mu moju zahvalnost za sjajne pogrebne svečanosti. Poruči mu da sledeće ne bi trebalo da budu toliko plaćevne i da narod ne čupa bezumno kose. Izlišno je, moj poštovani Eskobare, da dižeš osvetljene „mogile”, jer moje doba ne meri se svećama. Ne harči toliko u moju slavu. Ne oblaži ih ogledalima koja daju varljivu sliku stvari. Mora da su to ona ista ogledala koja ste oteli Korinćanima¹⁰ pre mnogo godina kada ste opseli njihov grad. Vрати ih vlasnicima, oni su pocrneli od stida i od onda izgubili obraz.

Još nešto, Eskobare. Izvesti me odmah, pre nego što se moj pepeo bude ohladio, ko je potpisao raspis kojim si obavešten o mojoj smrti i o postavljanju onoga što nazivaš privremena „kvarna” Vlada. Odgovarajući izraz je *de facto*, što znači „stvarna”. Premda u ovoj zemlji zbilja postoji gomila kvarnih. Stoga ti u svom dopisu istovremeno i grešiš i ne grešiš.

Reci mi, Patinjo... Da, Ekselencijo. Znaš li ti nešto o ovome? Ni slovca, Gospodine! Raspitaj se malčice. Neće *nam* biti nadmet da znamo šta se događa. Nezgodno je biti živ i mrtav u isti mah. Ne brinite, Ekselencijo. Već sam prestao da brinem; zato se i dešavaju ovakve stvari. Da li sumnjaš na nekoga posebno. Ni na koga, Gospodine. Nikada se niko nije drznuo na nešto slično. Ne znam, Ekselencijo, ko li je, ko bi mogao biti vinovnik. Stvarno, preuzvišeni Gospodine, u granicama onoga što mogu znati, ja ništa ne znam. Ruku na srce, ovog puta ne mogu ni da posumnjam

¹⁰ Correntinos – stanovnici argentinskog grada Korijentes. (*prim. prev.*)

na nekoga, pojedinca, grupu ili odmetničku kliku. Ukoliko je po sredi nova zavera posle dvadeset godina javnog reda, poštovanja i pokoravanja Vrhovnoj vladi, dobar vam stojim da vinovnici neće umaći pa makar se pod zemlju sakrili. Prestani s tim čepkanjem po nozdrvama. Oprostite, Ekselencijo! De! Nemoj svaki čas da staješ mirno. Zar moram da ti to svakodnevno ponavljam? Od tvog neprestanog brčkanja u laboru pod će se pretvoriti u kaljugu. Obojica ćemo se podaviti u ovom blatištu pre nego što se našim neprijateljima pruži zadovoljstvo da nas spale na trgu. Neka nas Bog sačuva, Ekselencijo! Bog te neće spasti tih nevolja. Kad radimo – to sam ti bezbroj puta naredio – ne toroči neprekidno: Vaša Milost, Vaša Ekselencija, Vaše Gospodstvo, sve te Markove konake koji se u modernoj državi više ne praktikuju. Pogotovo ne u ovakvom stanju hronične osamljenosti koja nas istovremeno odvaja i povezuje bez vidljive hijerarhije. Tim pre ako ćemo uskoro goreti zajedno na Glavnom trgu. Za sada me oslovljavaj sa Gospodine, ako ti je baš toliko stalo. Neće te to približiti meni, pa taman crkao. Dok ja diktiram, ti pišeš. A onda ja čitam to što diktiram da bih zatim opet pročitao ono što napišeš. Naposletku oba nestajemo u onome što je pročitano/napisano. Jedino me u prisustvu trećeg lica oslovljavaj po protokolu. Jer, stvarno, moramo sačuvati dostojanstven izgled dokle god smo vidljive figure. Uobičajene reči svakodnevnog jezika.

Vratimo se pamfletu nađenom jutros na dverima katedrale. Gde je? Ovde, Gospodine. Kad god perom prikleštiš nosnu hrskavicu, prorominjaš po anonimnom spisu. Još malo pa ćeš izbrisati njegov krasnopis. Dodaj mi ga. Gačupini¹¹ ili portenjisti koji su okotili ovog izroda nisu se narugali meni nego sebi. Neka se grizu drvogrisci. Samo me zasmehava glupava samouverenost njihovih anonimnih pisanija. Ovaj papir ne vredi ni koliko njihove uši. Ko se ispod lišća sklanja, dva puta kisne. Čak i da se sakrije pod čitavu džunglu paskvila, opet bi se ukvasili sopstvenom

¹¹ *Gachupin* (šp.) – u nekim zemljama J. Amerike pogrdan naziv za Španca. (*prim. prev.*)

mokraćom. Bedni potomci onih lihvara, trgovaca, nakupaca, dućandžija, koji su iza svojih tezgi drečali: seremo se na otadžbinu i na sve patriote! Na republičku Paragvajaca se seremo! Srali su se od straha. U svoja govna su i sahranjeni. Iz tih govana su se izlegli ovi govnovalji. Komarci groznice trećednevke. Zuje oko zadnjice, a ne oko njuške, kao i ostali komarci. U ovom slučaju, Gospodine, vrlo revnosno će biti pretraženi i brisoguzi u svakoj ćuzi... Ugrizi se za jezik, spadalo! Zabranjujem ti da se benaviš s tim odurnim igrama reči. Ne nastoj da oponašaš klozetske sprdačine onih dupebica. Ponizno molim da mi Vaša Milost oprosti moju prostačku mada nehотиčnu neučtivost! Nikad sebi nisam dopuštao, niti ću dopustiti, da se ma i najmanje ogrešim o dužno poštovanje prema našem Vrhovnom Gospodaru.

Prestani da cmizdiš. Bolje bi bilo da zapneš i uloviš to izdajničko piskaralo. Da vidimo, Patinjo, zar ti ne pada na pamet da bi popovi, pa i sam vikar, mogli naškrabati tu gadariju? Sa popovima se nikad ne zna, Gospodine. Pletu vrlo tanko i vrlo gusto. Rukopis, pa čak i potpis, istovetni su vašima, Gospodine. Mada bi bilo bedasto da se mešaju u ove mutne rabote, sad kad im je kao bubregu u loju. Ne odgovara im nova Vlada od ljudi idi-mi-dod-mi. Okončaće im se *bigua salutis*. Dobro veliš, Patinjo! Krunišem te kraljem oštroumnosti. Zaveštaću ti moju noćnu posudu. Po danu, sad kad su nam ponovo došla bedna vremena, stavljaćeš je na glavu. Kao simbol tvoje moći. Noću ćeš vraćati krunu od alabastera na njeno mesto, tako da ti služi dvostruko, za različite i razlučene svrhe. Nema sumnje, Gospodine, stvarnost se iščašila. Kad sam pročitao paskvilu, osetio sam kako mi jedna noga gazi zemlju, a druga vazduh. Baš to će te snaći. Ja samo znam, Ekselencijo, da ću prevrnuti i nebo i zemlju dok ne nađem krivce. Obećavam vam da ću naći dlaku u bezdanoj rupi. Samo ne juri za dlakama-ženkama, kao što imaš običaj. Nemoj da ispadne da kao onaj otvoriš noću zidni ormar umesto prozora. Pa da onda kažeš kako je mračno i kako miriše na sir, zato što si mirisao tamo gde ne smeš, zato što nisi tražio tamo gde moraš. Za manje od tri dana krivca moraš

dovesti pod narandžu. Da mu daš njegovo sledovanje kuršuma. Ko bio da bio. Makar i sam Vrhovni.

Nateraćeš da progovore čak i nemi iz Tevegoa, koji, kako kažu paskvile, već bauljaju četvoronoške. Kote gluvonemu decu s glavom psa-majmuna. Bez jezika. Bez ušiju. Gomila izmišljotina, praznoverica, gluposti, kao što su pisali Robertsoni, Rengeri, oni ogorčenjaci, pljačkaši i nezahvalnici. To što se desilo sa narodom u Tevegou istina je, Gospodine. Paskvile lažu, ali *ono* je istina. Neviđeno i neverovatno, čak i kad se vidi sopstvenim očima! Ni ja nisam hteo da poverujem sve dok po nalogu Gospodina nisam otišao da ispitam slučaj zajedno s poverenikom iz Kuruguatija, don Fransiskom Alarkonom, i oblasnim odredom vojske.

Posle tri dana i tri noći, stigli smo prećicom u kazneni logor Tevego. Rasvit. Previše mirno. Nikakvog znaka života. Tamo je, reče vodič. Tek kasnije, naprežući vid, ugledasmo naselje rasejano po polju. Još u mraku, jer sunčevi zraci nisu zalazili u ono mesto koje svoje mesto bejaše prenelo na drugo mesto, da se izrazim vašim rečima, Gospodine. Drukčije se ne da objasniti to što se tamo dešavalo, pošto se ne može ni znati šta se zbiva. Šteta što tada nisam imao vaš durbin za gledanje-na-daleko! Vašu spravu-zvezdarku. Mada kad bolje razmislim, možda za posmatranje onoga ne bi ni vredelo. Izvadih ogledalce koje uvek nosim u džepu da bih davao signale saputnicima. Na tren se zaškri pa se ugasi jer njegov odblesak udari o onaj nepomični vazduh u udolini. U selo-kaznionicu Tevego ne može se ući, Ekselencijo. Kako ne može? Tamo su bez velikog baktanja ušli zločinci, lopovi, probisveti, prosjaci, drolje, zaverenici koji nisu postreljani godine 21. Ušli su prvi Korijenčani koje su pohvatali po mom naređenju za vreme njihovih upada u Apipe, Jasi-retu, Santa Anu i Kandelariju. Čak su ušli mulati i crnci. Sasvim ste u pravu, Ekselencijo. Ja samo kažem da *sada* ne može da se uđe. Ne znači da ne može uopšte nego da ne može naprećac. To je sasvim prirodno kad si u pitanju ti koji u službi ideš natraške. Ući onamo ne znači ući, Gospodine. Nema žičanih ograda, plotova, utvrde od kukuruznih stabljika ni jendeka. Ničega osim pepeljaste zemlje i